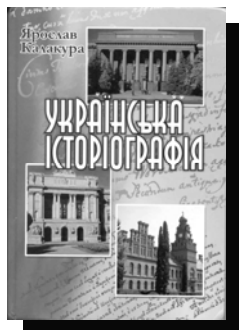




Критика та бібліографія



Калакура Я. С. Українська історіографія: курс лекцій. – К.: Генеза, 2012. – 512 с.

Сучасна українська історіографія серед відомих українознавців, джерелознавців виокремлює постать доктора історичних наук, професора, заслуженого працівника вищої школи, дійсного члена Академії наук вищої школи України Ярослава Степановича Калакури. Йому належить понад 340 праць з історіографії, джерелознавства, архівознавства, політичної історії України.

Чергова його книга є курсом лекцій із проблем української історіографії. Автор розробив принципово нову концепцію і програму. На відміну від радянської історіографії в основу нового курсу були покладені українська національно-державницька ідея, принцип окремішності української історії, її зв'язок з європейською історіографією.

Можна погодитися з попередніми рецензентами першого видання (2004 рік), зокрема В. Соколовим, В. Солдатенком, О. Ясем, що ця книга й досі залишається дуже потрібним навчальним посібником, який містить аналіз процесу нагромадження і розвитку історичних знань, починаючи від витоків, заглиблених у Київській Русі, до початку ХХІ століття. Відразу слід зазначити, що «Українська історіографія» Я. Калакури може бути використана не лише з навчальною метою. Було визнано, що це значною мірою й узагальнює монографічне дослідження генеалогії української історичної думки, що детермінувалося недостатнім рівнем глибиною сучасних студій у галузі вітчизняної історіографії.

Мету пропонованого курсу Я. Калакура вбачає у з'ясуванні витоків української історіографії, виявленні провідних тенденцій і закономірностей її розвитку, у виокремленні внеску в збагачення історичних знань визначних українських істориків та наукових осередків, інститутів, їх друкованих органів. При цьому пріоритет віддається розвитку досліджень з історії українського народу, його державотвірних борін (с. 5).

Автор сповідує такий погляд на українську історіографію, за котрим вона розглядається як національний компонент світової історичної думки. Загальнолюдські духовні цінності не є безнаціональними або наднаціональними. Світова історична думка інтегрує здобутки істориків усіх народів, незалежно від їх чисельності й величини історичної території (с. 5).

Курс лекцій, підготовлений Я. Калакурою, не нівелює значення жодного періоду української історії для розвитку історичної науки, в тому числі й радянських часів. Автор лише прагнув відокремити реальний приріст знань від ідеологічних нашарувань тоталітарної доби. З огляду на це, автор самокритично переглянув свої публікації з історіографії 1970-1980-их років, відмежувався від пануючих тоді політичних ідеологем, які накидалися історичній науці. Йдеться про духовне очищення і покаяння за власні помилки та хиби.

Звичайно, прикрим є те, що Я. Калакурі часом дорікають, з одного боку, за «прислужування» комуністичній системі, а з іншого – за «перефарбування» в умовах незалежності. Але автор пам'ятає Біблію, в якій сказано: «Не судить і не суджені будете». Викликало б сумнів, якби після розпаду радянської системи, краху комуністичної ідеології, відновлення державної незалежності України в умовах її національного відродження, розгортання демократичних перетворень, євроінтеграції, розширення доступу до джерел історики продовжували б чіплятися за збанкрутілі схеми й штампи. До того ж кожен історик є насамперед громадянином України, і він покликаний виконувати свій громадянський обов'язок – служити Україні.

Ще відомий російський письменник та історик М. Карамзін зауважував, що «легкі уми думають, що все просто, мудрі думають про небезпеку будь-яких змін і живуть тихо». Автор сподівається, що його книга є маленькою часткою в реалізації високого покликання свідомого українця, невеликою цеглиною в будову української національної історіографії (с. 6).

Привертає до себе увагу структура курсу лекцій, яка є дохідливою, логічною і простою. У вісімнадцяти темах поетапно, з хронологічною послідовністю з'ясовуються найголовніші тенденції роботи істориків, характеризуються й оцінюються їхні основні надбання. У преамбулах глав визначається мета вивчення окремо взятої проблеми.

Книга Я.С. Калакури чітко відповідає на питання: що вивчає українська історіографія, яке її місце в структурі історичної науки, що є предметом і об'єктом історіографії, на яких джерелах ґрунтується українська історіографія. Автор досить вдало висвітлює основні принципи, методи, поняття та терміни історіографії, обґрунтовує хронологічні межі найважливіших етапів зародження, становлення й розвитку української історичної думки, характеризує навчальну літературу з української історіографії.

Професор Я.С. Калакура доводить, що методологію української історіографії становлять загальні принципи (правила) та система методів історіографічного дослідження, застосування яких дає змогу з'ясувати витоки, зародження та основні етапи розвитку української історичної думки. Одним із дослідницьких методів є періодизація розвитку української історичної науки. На основі опрацьованих критеріїв виділено вісім історіографічних періодів, для кожного з яких характерні спільні ознаки та певні особливості. Адже періодизація дає ключ до розуміння провідних тенденцій і закономірностей історіографічного процесу, спадкоємності національних традицій тощо (с. 47).

Дотримуючись методу персоніфікації, автор звертається до імен багатьох вітчизняних і діаспорних істориків, філософів, мислителів, громадських і політичних діячів, чий набуток, власне, становлять основу української історіографії. Це підтверджує, зокрема, й іменний покажчик – він містить згадки

про більше як 1400 особистостей. Якщо говорити про істориків, то найбільш часто автор звертається до спадщини В. Антоновича, Д. Багалія, М. Василенка, О. Гермайзе, М. Грушевського, Д. Дорошенка, М. Драгоманова, М. Костомарова, І. Крип'якевича, М. Максимовича, М. Марченка, О. Оглоблина, Н. Полонської-Василенко, Д. Яворницького та інших. Серед сучасних вітчизняних дослідників виокремлює С. Білокіня, М. Брайчевського, Я. Дашкевича, Л. Зашкільняка, Я. Ісасвича, Г. Касьянова, В. Масценка, О. Рєнта, Ф. Шевченка, Н. Яковенко, а серед діаспорних – І. Борщака, Л. Винара, Т. Мацьківа, О. Прицака, О. Субтельного, Р. Шпорлюка та інших.

На особливу увагу заслуговує з'ясування особливостей сучасного етапу розвитку української історіографії, зумовленого відновленням державної незалежності України і пов'язаного з відродженням національних традицій української історичної науки, поверненням їй природних функцій. Звернута увага на методологічну переорієнтацію істориків України, їх співпрацю із зарубіжними вченими, зокрема української діаспори, в ім'я створення наукової історії України, дослідження актуальних проблем всесвітньої історії, інтеграції української історіографії в європейську та світову.

У розвитку новітньої української історіографії 90-их років ХХ – першого десятиріччя ХХІ століття автор виділяє три умовні етапи:

- 1) перехідний – від радянської до пострадянської (кінець 1980-их років – перша половина 1990-их років);
- 2) відродження національних традицій української історіографії й утвердження її цілісності (друга половина 1990-их – 2004 рік);
- 3) з 2005 року почався і триває сучасний етап новітньої історіографії.

Автор доводить, що впродовж цих етапів відбувалася методологічна переорієнтація радянських істориків, докорінна зміна тематики досліджень, реформування історичних установ, системи підготовки кадрів істориків. Однак усі ці процеси супроводжувались об'єктивно-суб'єктивними труднощами державотворення, економічною кризою, політичним протистоянням національно-демократичних і консервативно-проросійських сил, прорахунками в інтеграційних процесах на шляху України до європейських та трансатлантичних структур (с. 425).

Отже, за сторінками книги можна простежити всю історію розвитку історичної науки в Україні, яка пройшла непростий, часом суперечливий шлях, зазнала різних впливів і деформацій. Авторські висновки та післямова (с. 464-469) добре продумані, старанно аргументовані. Вони незаперечно доводять, що розвиток історичної науки зумовлюється загальними закономірностями суспільного буття. З одного боку, вона перебуває під впливом політичного, ідеологічного, соціального, національного, економічного, культурного, релігійного життя суспільства, правової системи держави, її політики в галузі науки й освіти, повноти забезпечення прав і свобод громадян, фінансової підтримки історичних досліджень, архівної та археографічної справи тощо. З другого – історична наука активно впливає на суспільний прогрес, формує науковий світогляд, національну і державницьку свідомість громадян, їхні цінності й орієнтири.

Але, на наш погляд, книга не позбавлена окремих недоліків. Автору потрібно було б розкрити роль М. Костомарова, як одного з творців народницького напрямку в українській історіографії. У тексті курсу лекцій трапляються повтори, зокрема

там, де йдеться про заснування Львівського університету (с. 171, 184). Не вмотивованим залишається й твердження, що третій етап у розвитку новітньої української історіографії 1990-их – першого десятиріччя XXI століття починається саме з 2005 року (с. 425).

Можна цілком справедливо визнати, що книга «Українська історіографія» повністю відповідає своєму призначенню навчального посібника для студентів, істориків, учителів, усіх, хто цікавиться проблемами історії та культури України.

О. П. Єрмак, П. Г. Радько